

## ЦРКВЕ СВЕТЕ СОФИЈЕ\*

Протојереј  
Георгије Флоровски

*Айсѝрактѝ:* У Православној Цркви се Премудросѝ Божија никада није схваћала као нека айсѝрактѝна сила, већ је поистовећивана са Христом, оваплоћеним Логосом, што је имало свој одјек у црквеној уметности. Аутор украјко разматра историјска сведочанства оваквој схваћања, од новозавешних списа, преко византијске епохе до касној средњеј века у Русији.

*Кључне речи:* Логос, Премудросѝ, Софија, Приче Соломонове, црквена уметности, иконографија

Први храм Константинопоља са именом „Света Софија“ осмислио је, вероватно, сам цар Константин. Грађевина је, пак, била завршена касније, и „Велику Цркву“ је први пут 360. године у време Констанција осветио један аријански епископ. Није сасвим јасно када је назив „Света Софија“ први пут дат цркви. Сократ само каже: „која се сада зове Софија“ (II, 43). Сасвим је могуће да „Велика Црква“ у почетку није имала неко посебно име, и да је име Софија почело касније да се примењује. То је пре био споредни назив него намерно посвећење.

Име, међутим, ни у ком случају није било случајно. Неки истраживачи старина претпостављају да је име пре представљало апстрактни божански атрибут, и да је Константин искористио тај појам да храм посвети „апстрактној идеји“ – Премудрости, Сили, Миру. Све ово је погрешно. Име Премудрост је *библијско* име, и сва ова три „апстрактна“ имена је користио ап. Павле, као називе за Христа. Софија (Σοφία), Динамис (Δύναμις), Ирини (Ειρήνη). Одељци из Старог Завета у којима је Премудрост Божија описана као личност (нарочито осмо поглавље Прича Соломонових) од најранијих времена су схватани као они који се односе на Христа, на Оваплоћену Реч. Ово налазимо код Св. Јустина. Други предлог, да премудрост означава Духа Светога (Духа Премудрости, наравно), налазимо код Теофила Антиохијског и код Св. Иринеја. Ова, пак, идеја никада није коришћена код каснијих писаца, а поистовећење (= идентификација) „Софије–Премудрости“ и Другог Лица Свете Тројице постала је заједничко место патристичке егзегезе и теологије. Ориген је име „Премудрост“

\* Наслов изворника: “The Hagia Sophia Churches,” Georges Florovsky, *Collected Works*, Vol. 4 – *Aspects of Church History* (Belmont, MA: Nordland Publishing Company 1975), стр. 131–135. Чланак је изворно објављен као сажетак предавања под насловом “Christ, the Wisdom of God, in Byzantine Theology” у *Résumés des Rapports et Communications, Sixième Congrès International d’Études Byzantines* (Paris, 1940), стр. 255–260. Овај резиме је заправо само увод у обимнију студију коју је о. Георгије припремио за међународни скуп византолога у граду Алжиру 1939. године. Скуп, међутим, није одржан.

сматрао за прво и основно име Сина (*Comm. in Ioani. I, 22*). И „Премудрост“ и „Сила“ се спомињу у символу Св. Григорија Неокесаријског. У четвртном веку и аријанци и православни су се слагали око тога да је Света Премудрост која је описана у књизи Прича Соломонових била Син Божији. Осмо поглавље ове књиге је било једно од основних тема за дискусије током четвртог века, и свакако да је ово име било свима познато и да је било препуно асоцијација. У сваком случају, то је било име Христово, и било је сасвим природно да ово име буде дато „Великој Цркви“.

Света Софија била је посвећена Христу под именом Премудрости. Нема потребе да сумњамо у то да је до било какве промене посвећења дошло у време Јустинијана. Очигледно је да је Софија посвуда схватана као храм Христов. То је јасно показано у приповести о градњи Јустинијанове Софије: „Света Софија“, што значи Реч Божја (ed. Preger, стр. 74: *καὶ ἐκτοτε ἔλαβε τὴν προσηγορίαν ὁ ναὸς Ἁγία Σοφία, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐρμηνεύμενος*). Тешко је говорити о билом ком посебном посвећењу цркава у Јустинијаново време, и чак и касније. Црква је обично бивала посвећена нашем Господу или Пресветој Богородици или неком другом од Светитеља. Али то је зависило од неких посебних околности и тек под таквим околностима било би извршено посебно посвећивање. Главна прослава је држана на годишњицу посвећења. Што се тиче Свете Софије то је био 23. децембар, пошто је храм био посвећен под Јустинијаном 26. децембра и касније 24. децембра. Наравно, Божић је одабран као најподесније време. У служби која се вршила на годишњицу, како је то описано у Типику Велике Цркве који је објавио Дмитриевски (Dmitrievsky), нема ничега што би указивало на неки посебан обред за тај дан. То је заправо општи обред за годишњице. У ствари овај обред је за ту сврху препоручио Св. Симеон Солунски.

Цркве посвећене Светој Софији биле су многобројне како у Византији тако и у словенским земљама. За много случајева имамо доказе да су те цркве у ствари биле посвећене Христу, Речи и Премудрости. Нема никаквог разлога да сумњамо да је другачије посвећење било икада коришћено када су у питању цркве посвећене Софији у Византији. Научници су заведени или збуњени чињеницом да је у Русији празник патрона Црква посвећених Светој Софији био дан Пресвете Богородице, 8. септембра у Кијеву (Рождество Богородице) и 15. августа у Новгороду (Успење). Ово изгледа указује на то да су ове чувене катедрале биле посвећене Пресветој Дјеви, и да се име Премудрост на њу односило. Неки научници су у овоме видели нарочити допринос Русије теологији Премудрости. Требало би, пак, имати у виду да је у ранија времена и у Кијеву и у Новгороду, патронални празник држан на дан годишњице посвећења, као што је наведено у старим календарима. И друго, ми смо веома задовољни зато што имамо неке формалне доказе да је патронални празник био премештен на нове датуме релативно касно. У Кијеву се ово није догодило пре него што је Петар Могила обновио Цркву, можда чак и касније. У Новгороду се то збило у време Архиепископа Генедија крајем петнаестог века. Али чак и након тог датума, Новгородска Софија је обично називана храмом Премудрости и Слова.

## II

Постоје два различита начина представљања Премудрости Божије у византијској иконографији. Први, Христос као Премудрост и Слово у лику Анђела (*μεγάλης βουλήs ἄγγελος*, Ис 9, 6 [Анђео Великог Савета – *прим. прев.*]). Друго, као персонификација Премудрости, божанске или људске – као девица. Први приказ је библијски а други класичан, и они су изворно међусобно сасвим различити.

Први је веома редак у раним споменицима. Може се споменути фреска из катакомби у Кармузу (у Александрији – *прим. прев.*), где је инскрипција посебно наглашена: ΣΟΦΙΑ ΙΣΧΥΣ. Овај приказ је лоше описан и читав споменик није баш јасан. Слика се може објаснити као представа Христа у старозаветном пралику. Она се може упоредити са древним документом Јерминим „Пастиром“, у коме је Син Божији описан као Анђео и безмало помешан са Архангелом Михаилом (*ὁ ἔνδοξος ἄγγελος*). Лако се може разумети зашто ова слика није била баш популарна у древној иконографији. Главни интерес је био пре на историчности и стварности присуства нашег Господа, како би се учесницима у богослужењу изложила догматска идеја. Символичке слике су на концу и дефинитивно одстрањене. То је значење 82. канона Трулског Сабора. Икона Анђела Великог Савета је постала популарна и уобичајена само у каснијој византијској иконографији, и она се често може наћи у Мистри и на Атосу, али само као изузетак, те смо стога обазриви да претпоставимо да је тај Анђео представљао Премудрост. Могла би се поменути само једна фреска коју је описао Чарлс Дихл (Charles Diehl) у Св. Стефану у Солету (St. Stefano in Soletto), вероватно настала у шеснаестом веку. На њој анђео у руци држи путир што указује на евхаристијску интерпретацију (уп. Прич. 9, 2: у служби на Велики Четвртак овај пасус се употребљава у евхаристијском значењу). Али инскрипција је јасна: ΑΓ. ΣΟΦΙΑ Ο ΛΟΓΟΣ. Постоје и неке интересантне композиције у минијатурама. Али сигурно је да у византијској уметности никада нисмо имали неку озакоњену (= канонизовану) схему за представљање Божанске Премудрости.

Друга композиција, персонификација, пре свега се може наћи у минијатурама. Довољно је поменути чувену минијатуру Parisin. N. 139 (X век). Али чак је и овде класична тема вероватно сједињена са библијском. Можемо се присетити визије Св. Кирила у којој је Премудрост представљена као девица (в. *Sap. Sal. VIII, 2*). Када је реч о монументалној уметности, треба споменути композицију у Монреалу (Montreale). Све ово не указује на то да је слика Премудрости имала икакав посебан утицај на византијско хришћанство. Али основа је послужила за каснији развој ове теме у руској иконографији. Чувена новгородска икона Св. Софије тешко да је старија од петнаестог века. То је нарочити вид Деизиса, где је Христос представљен као Премудрост у виду Анђела, а Преплагословена Дјева и Св. Јован Крститељ стоје му са стране. Икона припада веома занимљивој серији нове руске композиције петнаестог и шеснаестог века и представља нову интерпретацију неких традиционалних византијских мотива.

превод са енглеског:  
презвитер мр Александар Ђаковац

## THE HAGIA SOPHIA CHURCHES

**Protopresbyter  
Georges Vasilievich Florovsky**

*Summary: In the Orthodox Church, the Wisdom of God was never understood as an abstract energy – it was identified with Christ, the Incarnated Logos, which has its echo in the church art. The author briefly reviews the historical testimonies of such understanding, starting from New Testament writings, through the Byzantine era to the late Middle Ages in Russia.*

*Key words: Logos, Wisdom, Sophia, Proverbs, church art, iconography*